

LA REVOLTA CATALANA DE 1640: UN ESTAT DE LA QÜESTIÓ

IVAN GRACIA ARNAU

Universitat de Barcelona

ORCID ID: 0000-0002-4889-239X

ivangracia92@gmail.com

RESUM

Aquest article ofereix un balanç historiogràfic de la revolta catalana de 1640, també coneguda com Guerra dels Segadors. S'exposen, de forma sintètica, les contribucions que s'han realitzat al respecte des de la dècada dels seixanta del segle xx fins a l'actualitat, analitzant els principals debats historiogràfics dels que la revolta ha estat objecte i exposant les noves perspectives des de les que els historiadors s'estan aproximant a la temàtica en l'actualitat. L'article sosté que els estudis sobre aquest esdeveniment històric han experimentat un gradual viratge des de la història política cap a la història cultural i han tendit a deixar a un costat l'interès per les explicacions dels fets de llarg recorregut cronològic per passar a prioritzar la comprensió de l'experiència dels individus implicats en els mateixos.

Paraules clau: revolta catalana de 1640, Guerra dels Segadors, època moderna, historiografia.

Fecha de entrega: 18 de octubre de 2021
Fecha de aceptación: 25 de noviembre de 2021

ABSTRACT

The Catalan Revolt of 1640: A State of the Art

This article offers a historiographical assessment of the Catalan revolt of 1640, also known as the War of the Reapers. It summarises the contributions that have been made on the topic from the 1960s to the present day, analysing the main historiographical debates on the war and setting out the new perspectives from which historians are currently approaching the subject. The article argues that studies of this historical event have undergone a gradual shift from political history to cultural history and have tended to move away from an interest in long-range chronological explanations of the events to prioritise an understanding of the experience of the individuals involved in them.

Keywords: Catalan revolt of 1640, war of the reapers, early modern period, historiography.

IVAN GRACIA ARNAU és doctor en Història Moderna per la Universitat de Barcelona (2020). En la seva tesi doctoral, titulada *Representacions textuals de la violència: Barcelona, Corpus de 1640*, ha estudiat la lluita pel relat que es va desencadenar durant la Guerra dels Segadors (1640-1652) al voltant dels fets ocorreguts en la jornada de Corpus de 1640, dia en què el virrei de Catalunya va ser assassinat per la multitud. Ha estat estudiant visitant a la University of Cambridge (2016), al CIDEHUS-Universidade de Évora (2018) i a la Université de Caen Normandie (2019). Actualment forma part del grup de recerca “Poder i Representacions Culturals a l’Època Moderna”.

INTRODUCCIÓ

El 1981, Antoni Simon publicava un estat de la qüestió de la revolta catalana de 1640 en el qual repassava els autors i les obres que, des del segle XVII fins al segle XX, havien intentat explicar aquest episodi.¹ Catorze anys després d'aquell article, el 1995, Eva Serra publicava un altre estat de la qüestió on analitzava els principals debats que van ocupar els historiadors entre el segle XIX i finals del XX.² Ambdós coincidien en atorgar una gran importància a l'obra publicada el 1963 per l'hispanista anglès John H. Elliott, *The Revolt of the Catalans. A study in the Decline of Spain (1598-1640)*,³ un llibre que, malgrat presentar moltes mancances, va significar l'aportació més completa realitzada fins aleshores. De fet, encara a dia d'avui constitueix una obra ineludible per conèixer amb cert nivell de profunditat les causes d'aquella revolta.⁴

Des de la seva publicació, però, són moltes les contribucions que s'han realitzat. Estudis que han aprofundit en aspectes als que Elliott va parar poca atenció o que directament va obviar per complet. Algunes tesis han estat reafirmades, d'altres, matisades o, de vegades, qüestionades i impugnades. Contribucions que, en un primer moment, han centrat l'interès en explicar la revolta catalana dins el procés de construcció de l'estat modern, i que, més recentment, s'han diversificat i han abraçat el conflicte des de nous punts de vista, sovint a la llum dels postulats de la nova història cultural i del gir lingüístic.

L'objectiu del present article és, doncs, fer un repàs de les aportacions que s'han fet des de la dècada dels seixanta del segle XX fins a l'actualitat amb el propòsit d'exposar les perspectives des de les que s'ha abordat la revolta catalana de 1640, els principals debats historiogràfics que s'han generat sobre el conflicte i els autors i les obres que hi han participat. Per conèixer la historiografia prèvia, recomanem consultar els articles d'Antoni Simon i Eva Serra ja esmentats, on s'hi analitzen les lectures que historiadors com Víctor Balaguer, Modesto Lafuente, Antoni Rovira i Virgili, Ferran Soldevila, Jaume Vicens Vives o Pierre Vilar, entre molts altres, van fer d'aquest esdeveniment.

Abans de començar, però, cal dir que l'expressió "revolta catalana" no és l'única emprada pels historiadors i que des del segle XVII s'ha utilitzat un repertori suficientment variat com per aturar-s'hi un moment. Entenem per "revolta catalana" el conflicte que es va desencadenar entre la Monarquia Hispànica i les institucions catalanes entre el mes de setembre de 1640, moment en què es va convocar la Junta General de Braços i es va acordar resistir per les armes a l'exèrcit del marquès de Los Vélez, i la capitulació de Barcelona davant les tropes de Joan Josep d'Àustria, l'octubre de 1652. L'excepcionalitat de la convocatòria de la Junta General de Braços, que va implicar la institucionalització d'una

¹ Simon, 1981.

² Serra, 1995.

³ Elliott, 1963.

⁴ L'estudi, de fet, se centra especialment en les causes, que es remuntarien a inicis del segle XVII, i finalitza amb l'esclat de la revolta el 1640.

ruptura política amb la Monarquia sense precedents, ha conduït a què historiadors com el mateix Elliott s'hagin referit al caràcter revolucionari d'aquell l'esdeveniment:⁵ actualment, doncs, és habitual trobar treballs que es refereixen a aquells fets com la “revolució catalana de 1640”.

Dites expressions són, però, d'ús relativament recent. Al segle XVII era comú referir-se al conflicte com la “guerra de Catalunya”, com per exemple ho va fer el polígraf portuguès Francisco Manuel de Melo en la seva *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña, en tiempo de Felipe IV*.⁶ Una altra expressió comuna a l'època, utilitzada sobretot als entorns cortesans, va ser “guerra de recuperación”. Frequent a la documentació de l'època i recentment reutilitzada en algunes obres com la publicada per Raquel Camarero.⁷

No va ser fins al segle XIX quan una generació d'historiadors vinculats a la Renaixença va recuperar l'interès per aquesta revolta i va iniciar el procés de mitificació de l'esdeveniment, presentant-lo com un aixecament nacional contra el centralisme castellà i farcint-lo d'un alt component sentimental. Fill d'aquesta generació, el 1863 Víctor Balaguer va popularitzar l'expressió “Guerra dels Segadors”.⁸ Un nom que ha fet fortuna entre els historiadors i que a dia d'avui segueix essent una de les maneres més habituals per referir-se al conflicte. A mode d'exemple, obres recents, com les síntesis del conflicte publicades per Eva Serra⁹ i Xavier Torres,¹⁰ porten per títol *La Guerra dels Segadors*. Es tracta d'un fenomen similar al que va succeir amb l'expressió “Corpus de Sang”, formulada per primera vegada el 1857 per Manuel Angelón¹¹ per novel·lar la insurrecció popular que va acabar amb la vida del comte de Santa Coloma el dia de Corpus Christi de 1640: nom que en l'actualitat segueix essent emprat per la majoria d'historiadors.¹²

Com es veurà al llarg d'aquest text, també trobem publicacions que, a banda de totes aquestes fórmules, es refereixen a la contesa com a “Guerra de Separació”, “Guerra de Secessió”; expressions que van començar a usar-se a partir de la dècada de 1980 i que a dia d'avui segueixen essent d'ús freqüent.

⁵ Elliott, 2016: 472. L'obra original, en anglès, va ser publicada com *The Revolt of the Catalans. A study in the Decline of Spain (1598-1640)*. La traducció al català, publicada el 1966, es va titular *La Revolta catalana (1598-1640). Un estudi sobre la decadència d'Espanya*. En canvi, la traducció castellana, publicada el 1977, va substituir la paraula “Revolt” per “rebelión”: *La rebelión de los catalanes. Un estudio sobre la decadencia de España (1598-1640)*, una fórmula que no ha tingut gaire més recorregut. Al text, no obstant, tant a l'edició original com a les traduccions catalana i castellana, s'usa el mot “revolució” per descriure els fets de 1640.

⁶ Melo, 1645.

⁷ Camarero, 2015.

⁸ Balaguer, 1863.

⁹ Serra, 1969.

¹⁰ Torres, 2006.

¹¹ Angelón, 1857.

¹² El Corpus de Sang configura un dels moments àlgids de la revolta popular que es va iniciar el mes de maig de 1640 a Santa Coloma de Farners. Aquesta insurrecció rural —que acabaria, però, per contagiar algunes ciutats del Principat, com la pròpia Barcelona— també és coneguda com “revolta dels segadors”. Seguint el plantejament de Xavier Torres, la revolta dels segadors, iniciada al maig i de caràcter eminentment popular, connectaria, el mes de setembre, amb la revolta catalana, dirigida per l'elit.

DUES INTERPRETACIONS DE LA CRISI DE 1640

Una de les principals complexitats que ha travessat la interpretació del crític 1640 és mesurar el grau d'imbricació entre dos fenòmens: la protesta social que va esclatar el mes de maig a la ruralia catalana i la ruptura política que es va institucionalitzar amb la convocatòria de Pau Claris¹³ de la Junta General de Braços el mes de setembre.

L'historiador anglès John H. Elliott, crític amb el materialisme històric britànic¹⁴ i alhora contrari a les interpretacions nacionalistes que s'havien proposat fins aleshores des d'Espanya,¹⁵ va formular, a la dècada de 1960, el plantejament de la doble revolució: una revolució social i una de política que van esclatar de forma asincrònica i van evolucionar de forma paral·lela i antagònica. Tot i que en un primer moment la classe dirigent catalana hauria pogut empatitzar amb la protesta popular que va esclatar la primavera de 1640 contra els allotjaments dels soldats,¹⁶ la dimensió antisenyorial que va acabar adquirint l'aixecament va provocar que s'hi acabessin oposant en veure que perillaven, també, els seus privilegis. La revolució social era, segons l'historiador britànic, una revolta de classe generada pel patiment al que l'oligarquia —tant catalana com castellana— havia sotmès la població: els abusos dels *tercios* haurien estat, en definitiva, el desencadenant d'una guerra civil entre rics i pobres.

D'altra banda, explica Elliott, les causes de la revolució política iniciada el mes de setembre de 1640 havien de cercar-se en les malmeses relacions entre la cort i unes institucions catalanes que, des d'inicis del segle XVII, havien vist com el seu règim constitucional era vulnerat sistemàticament i la seva classe dirigent, marginada dels càrrecs polítics de la Corona. Elliott entenia la revolta política com una reacció, comuna a l'època, a les polítiques centralitzadores de la Monarquia.

¹³ Sobre la figura de Pau Claris, veure: Simon, 2008.

¹⁴ Protagonista dels debats revisionistes sobre la Revolució anglesa de la dècada dels 1960 i 1970, Elliott va contribuir a la denúncia de la interpretació marxista de les revoltes i les revolucions: "Nor is it clear why we should be expected to assume that the outbreak of revolt in itself postulates structural weaknesses in society. Political disagreement may, after all, be no more and no less than political disagreement —a dispute about the control and the exercise of power": Elliott, 1969: 45.

¹⁵ Hem de situar aquesta lectura com una de les primeres interpretacions alienes als postulats nacionalistes des dels que historiadors com Antoni Rovira i Virgili o Ferran Soldevila s'havien aproximat a la revolta catalana fins aleshores —amb les excepcions de les anàlisis socioeconòmiques de Jaume Vicens Vives (1954) i Pierre Vilar (1964). Interpretacions que entenen el conflicte de 1640 com la conseqüència d'un procés de desnacionalització de Catalunya encetat amb l'arribada de la Casa d'Àustria al tron i portat fins a les seves darreres conseqüències durant el regnat de Felip IV. La revolta havia estat, segons Rovira i Soldevila, la resposta catalana a una provocació. Aquesta lectura es fonamentava principalment en l'anàlisi del Gran Memorial, entregat per Olivares al rei el 1625, en el que suggeria provocar un tumult al Principat per intervenir militarment i alterar el règim contractual català; una interpretació que va ser totalment rebutjada per Elliott.

¹⁶ Els soldats de la Monarquia van ser distribuïts pel Principat i els Comtats per ser allotjats després de la reconquesta de la fortalesa de Salses, a mans dels francesos des de 1637. Sobre la campanya de Salses, veure: Serra, 1988.

La desconfiança de les institucions catalanes en el comte-duc d'Olivares¹⁷ per restaurar la justícia reial a Catalunya després del Corpus de Sang va empènyer la classe dirigent catalana a una fugida cap a endavant, buscant en Lluís XIII un aliat que acabés amb la revolució antisenyorial sense modificar la naturalesa contractual del Principat, cosa que, sospitaven, sí faria Olivares. Es tracta d'una interpretació de la revolta catalana, doncs, en clau aristocràtica: una reacció de les elits catalanes a la centralització de la Monarquia i a la revolució de les classes populars.

Alguns estudis han volgut qüestionar aquesta doble revolució antagònica. Tenen una importància cabdal, en aquest aspecte, les recerques d'Eva Serra, especialment el text que va publicar l'any 1991, *1640: una revolució política. La implicació de les institucions*.¹⁸ Eva Serra, influenciada per la importància que el revisionisme anglès havia atorgat a la política institucional durant la Revolució anglesa, va centrar la seva anàlisi en el dinamisme de la Diputació del General, el Consell de Cent i el braç militar, institucions que van optar per seguir una estratègia proactiva de contrafacció, és a dir, de denúncia, a través d'ambaixades constants, del caràcter anticonstitucional dels allotjaments. "Les considerades aristocràtiques institucions", deia Serra en clara referència a la tesis d'Elliott, "defensaven drets i reivindicacions populars. El legalisme institucional [...] donava ales al resistencialisme de la població davant les innovacions de la Monarquia en matèria fiscal".¹⁹

Aquesta cobertura legal no es va traduir en una implicació directa per part de les autoritats en la revolta popular, però sí van existir, segons Serra, certes complicitats puntuals. Tot i tenir objectius diferents, l'enemic de les elits i dels grups populars era el mateix: les autoritats reials implicades en els allotjaments dels *tercios*. Això es va veure, segons Serra, en dues jornades clau. D'una banda, el 22 de maig: aquell dia el Consell de Cent va aprofitar la força de la multitud que va entrar a Barcelona per alliberar el diputat Francesc de Tamarit i els consellers Vergós i Serra de les presons reials, engarjolats pel virrei de Catalunya²⁰ per haver-se oposat als allotjaments dels soldats reials. D'altra banda, el 7 de juny, jornada de Corpus Christi, els segadors van tornar a entrar a Barcelona i van alçar-se en armes contra els ministres reials, acabant amb la vida del virrei i la d'un jutge de la Reial Audiència.²¹ En cap cas les autoritats de la terra van ser l'objectiu contra el que s'alçava la multitud: només els ministres del rei van ser víctimes de la violència.²²

¹⁷ S'han publicat diverses obres i biografies sobre el comte-duc d'Olivares i la seva acció política. Veure: Zudaire, 1964; Elliott, 1986.

¹⁸ Serra, 1991.

¹⁹ Serra, 2018: 143.

²⁰ Una biografia sobre Dalmau de Queralt, comte de Santa Coloma, a: Català, 1988.

²¹ Miquel Àngel Martínez Rodríguez ha estudiat les carreres professionals d'alguns d'aquests ministres. Veure: Martínez, 2005; Martínez, 2014. Martínez també és autor d'una obra sobre les relacions entre Catalunya i Felip IV a mitjans del segle XVII: Martínez, 2013.

²² Serra, 2018: 150-152.

De guerra civil, doncs, defensa Serra, no se'n podia parlar, tot i que era innegable que a Catalunya va existir un veritable conflicte intern. La revolta popular quedava circums-crita al seu caràcter antifiscal i antimilitar, i no tant a l'antisenyorial. L'aliança de les elits catalanes amb Richelieu, així doncs, no responia a la voluntat de reprimir la revolució social, com havia afirmat Elliott, sinó a la necessitat de fer front a l'exèrcit del marquès de Los Vélez que, des del mes d'agost, ja estava mobilitzant tropes.

La revolta popular, per tant, no va ser paral·lela a la política, sinó que més aviat la va despertar, integrant totes dues un bloc de resistència en el que s'hi trobava una noblesa de la terra de la mà de sectors no aristocràtics. La revolta catalana, malgrat reivindicar certament unes lleis d'origen medieval, no podia ser considerada, com va dir Elliott, una reacció anacrònica al seu temps,²³ sinó que havia de ser entesa, segons el parer de Serra, com l'actualització i desplegament d'unes lleis i institucions que actuaven com l'alternati-va catalana a l'estat modern de 1640.²⁴

GUERRA, EXILI I REPRESSIÓ

Devem a Josep Sanabre una de les poques obres generals que tenim a dia d'avui sobre el desenvolupament dels esdeveniments polítics i militars que van tenir lloc a Catalunya des de l'esclat de la revolta fins a la Pau dels Pirineus el 1659.²⁵ Sanabre incorporava per prime-ra vegada documentació d'arxius parisencs i vaticans, fet que li va permetre aprofundir en l'acció francesa al Principat i oferir un dels pocs retrats que tenim sobre la política de personatges com el mariscal De Brezé, el mariscal La Mothe, el comte de Harcourt, el mariscal Schomberg, etcètera. Tot i això, la Catalunya borbònica del segle XVII és, a dia d'avui, un dels temes que menys atenció ha rebut. Exceptuant puntuals contribucions, com les de Daniel Aznar,²⁶ l'estudi de la política virregnal francesa a Catalunya encara té un bon camí per recórrer.

Sobre la dimensió militar del conflicte, destaco els treballs de Manel Güell,²⁷ especial-ment l'obra que va publicar amb Núria Florensa sobre la campanya militar que el marquès de Los Vélez va iniciar el mes de desembre de 1640 des de Tortosa, i que va culminar amb la batalla de Montjuïc el 26 de gener de 1641.²⁸ L'obra detalla fil per randa cada una de les accions militars que van tenir lloc a les Terres de l'Ebre²⁹ i el Camp de Tarragona, ressal-tant la política de terror que Los Vélez va aplicar sobre els territoris ocupats fins la seva

²³ Elliott, 2016: 549.

²⁴ Serra, 2018: 176.

²⁵ Sanabre, 1956.

²⁶ Aznar, 2006; Aznar, 2008; Aznar, 2010.

²⁷ Güell, 2008.

²⁸ Florensa, Güell, 2005. Núria Florensa també ha estat autora de treballs sobre el paper del Consell de Cent durant la guerra: Florensa, 1996.

²⁹ Sobre el desenvolupament de la guerra a les Terres de l'Ebre, també: Muñoz, 2002.

estrepitosa derrota davant l'aliança francocatalana. També cal esmentar l'obra de Vicenç Estanyol sobre l'organització militar catalana durant els primers anys de la contesa: modalitats de mobilització, de finançament i formes noves i velles de fer la guerra.³⁰ Destaco, així mateix, el llibre de Raquel Camarero, publicat el 2015, en el que la historiadora analitza detalladament els reptes militars que va suposar per a la Corona espanyola organitzar la guerra a Catalunya en termes de mobilització de tropes i d'obtenció de recursos.³¹ En aquest cas, però, l'autora realitza una anàlisi que no se circumscriu a l'inici de la guerra, sinó que comprèn totes les campanyes fins la capitulació de Barcelona el 1652.

Des d'una perspectiva més general i cronològicament més àmplia, hem de tenir present, dins l'àmbit de la història militar, el renovador estudi de Davide Maffi, que ha qüestionat la idea de la "decadència" de la Monarquia Hispànica durant el segle XVII en un estudi que ha posat en evidència l'alta capacitat d'adaptació que va tenir l'exèrcit de la Corona durant la Guerra Francoespanyola malgrat l'existència de múltiples i dispersos fronts de guerra.³² En un sentit semblant, hem de tenir present la cabdal contribució que durant els darrers anys ha fet Antonio Espino als estudis d'història militar de Catalunya a l'època moderna, amb els que ha il·luminat aspectes com les institucions i l'organització militar catalanes,³³ la milícia urbana de Barcelona,³⁴ o el paper dels oficials catalans a l'exèrcit dels Àustria.³⁵ Sobre la integració del Principat en l'estructura militar de la Monarquia Hispànica, també cal assenyalar la tesi doctoral de Joan Carrió.³⁶

Antoni Simon ha contribuït també als estudis militars. En el seu darrer llibre sobre la crisi de 1640, ha mesurat amb gran detall les conseqüències que van implicar els allotjaments dels *tercios* a Catalunya, analitzant les xifres i les zones d'aquartermament de l'exèrcit així com l'impacte material i moral de la forma d'allotjar. A més, ha examinat profusament els preparatius catalans per a la guerra durant l'estiu i la tardor de 1640: des de l'organització de noves estructures economicoadministratives i fiscals per gestionar la situació revolucionària (recaptació d'impostos, nomenament de jutges, etc.) fins a la mobilització de les lleves dels terços de vegueria, que havien de fer front a l'entrada de les tropes espanyoles per les Terres de l'Ebre i la ratlla de Ponent.³⁷

És, però, gràcies als estudis d'història local que podem tenir un coneixement més detallat, tot i que fragmentari, de les conseqüències socials i econòmiques de la guerra al Principat: els allotjaments, les lleves, el pagament d'impostos, l'encunyament de moneda, etcètera. És també aquesta història la que ens ha ofert alguns dels millors retrats d'epi-

³⁰ Estanyol, 1999.

³¹ Camarero, 2015.

³² Maffi, 2014.

³³ Espino, Simon, 1993. Sobre el model militar català, veure, també: De la Fuente, 2013.

³⁴ Espino, 2001. Sobre l'organització militar del Consell de Cent (vint-i-quatrena) durant la Guerra dels Segadors, veure: Serra, 2001.

³⁵ Espino, 2000.

³⁶ Carrió, 2008.

³⁷ Simon, 2019.

sodis bèl·lics de la contesa. Algunes de les localitats i comarques sobre les que disposem estudis són l'Empordà,³⁸ Calella,³⁹ Mataró,⁴⁰ Manlleu,⁴¹ Vic,⁴² Terrassa,⁴³ Sabadell,⁴⁴ el Vallès,⁴⁵ Lleida,⁴⁶ la Vall d'Aran,⁴⁷ la Seu d'Urgell,⁴⁸ Manresa,⁴⁹ Montserrat,⁵⁰ Vilanova i la Geltrú,⁵¹ Xerta,⁵² Constantí,⁵³ Tarragona,⁵⁴ Tortosa⁵⁵ i Cambrils,⁵⁶ entre d'altres.

Més enllà dels aspectes bèl·lics, convindria, així mateix, posar l'accent sobre el creixent interès que, durant els últims anys, ha despertat el paper que van tenir les ambaixades i l'acció diplomàtica catalana a Madrid durant els primers mesos de la revolta. A aquesta línia de recerca hi han contribuït els historiadors Mathias Ledroit,⁵⁷ Josep Catà i Antoni Muñoz,⁵⁸ amb treballs sobre l'acció diplomàtica d'homes com Bernardí de Manlleu i Pau Boquet, enviats a la cort entre 1640 i 1641, any en què Catalunya es va desvincular de la Casa d'Àustria i es va entregar a Lluís XIII.

Aquell mes de gener de 1641, el pacte d'ajut militar que les autoritats catalanes havien signat a inicis de setembre amb els enviats de Richelieu —ineficient per aturar l'exèrcit del marquès de Los Vélez—, va ser substituït per la protecció directa del rei Cristianíssim. El 16 de gener, la Junta General de Braços va aprovar la proposta feta per Bernard du Plessis-Besançon, representant de Lluís XIII, d'acceptar la protecció francesa sota la forma de república. El 23 de gener, però, dos dies abans de l'arribada de Los Vélez a les portes de Barcelona i davant la inviabilitat militar d'una Catalunya republicana, la Junta rebutjava aquesta opció i demanava ser considerada un territori més sota el domini de la Casa de Borbó.

Per a alguns historiadors com Núria Florensa⁵⁹ o Josep Catà,⁶⁰ aquests set dies (entre el 16 i el 23 de gener) van significar la primera experiència republicana de Catalunya. D'altres han matisat aquesta interpretació, com Antoni Simon, qui ha argumentat que el procés revolucionari català mai va adoptar la forma republicana, tot i que, en la pràctica política, Catalunya va

³⁸ Sanabre, 1955; Alcoberro, 1983; Alcoberro, 1991.

³⁹ Bragulat, 1993.

⁴⁰ Clariana, 1977.

⁴¹ Albareda, 1980.

⁴² Ordeig, 1988.

⁴³ Cardús, 1971; Comas, 1994; Sanabre, 1996.

⁴⁴ Crusafont, 1978; Abad, 2003.

⁴⁵ Comas, 1985; Solé, 1987.

⁴⁶ Lladonosa, 1971; Cases, 1984; Lladonosa, 1984; Hernández, 1984; Gonzalo, 1997.

⁴⁷ Vidal, 1991.

⁴⁸ Roureda, 1987.

⁴⁹ Datzira, 1985.

⁵⁰ Sanabre, 1962.

⁵¹ Serra, 1990.

⁵² Querol, 2006.

⁵³ Güell, 2013.

⁵⁴ Güell, 2003.

⁵⁵ Muñoz, Rovira, 1997; Muñoz, Querol, 2004; Mauro, 2019; Muñoz, 2019.

⁵⁶ Iglesies, 1967.

⁵⁷ Ledroit, 2010.

⁵⁸ Catà, Muñoz, 2015.

⁵⁹ Florensa, 2004.

⁶⁰ Catà, 2016.

actuar com un poder plenament sobirà des de setembre de 1640 fins que Lluís XIII va jurar de forma delegada les constitucions catalanes el 30 de setembre de 1641, període durant el qual els representants estamentals dels Braços catalans es van apoderar de les prerrogatives reials.⁶¹

Antoni Simon ha treballat altres episodis polítics i bèl·lics de la guerra, com la “Jornada Real” protagonitzada per Felip IV el 1642: una acció política i militar que, després de la derrota espanyola a la batalla de Montjuic el 1641, havia d’aconseguir recuperar la Catalunya sollevada però que, dissenyada pel comte-duc d’Olivares, va fracassar i va propiciar la seva caiguda del poder.⁶²

Si bé la historiografia ha insistit en l’enorme implicació dels sectors populars en el procés de ruptura política que va viure el Principat el setembre de 1640,⁶³ són menys els estudis que han parat atenció a la ruptura social que es va produir a Catalunya. Antoni Simon s’ha aproximat a l’estudi dels desterrats catalans a Itàlia,⁶⁴ aquells reialistes que van haver d’abandonar el Principat i refugiar-se a ciutats com Nàpols o Gènova; una línia de recerca que va encetar Jordi Vidal el 1984 amb un estudi sistemàtic dels exiliats filipistes durant la Guerra dels Segadors,⁶⁵ i a la que també ha contribuït Josep Maria-Tomàs Grau i Pujol i Manel Güell, amb l’estudi dels refugiats civils del Camp de Tarragona a Barcelona durant els primers anys de la guerra,⁶⁶ i Òscar Jané, amb una aproximació als catalans exiliats el 1652, un cop Catalunya va retornar a la Casa d’Àustria.⁶⁷

L’exili de tots aquells que, el mes de setembre de 1640, no van voler jurar lleialtat a la pàtria va anar acompanyat d’una política interior repressiva en contra dels que es consideraven enemics o desafectes a Catalunya. Mathias Ledroit ha aprofundit en aquest aspecte de la revolta, encara a dia d’avui molt poc conegut: confiscacions, divisions, lluites internes, conspiracions, etcètera.⁶⁸ Conspiracions com la protagonitzada per Hipòlita d’Aragó, i que va implicar a Gispert Amat i Desbosch, diputat eclesiàstic del General. L’agost de 1644, l’armada espanyola havia de desembarcar a Barcelona, moment en què s’havia de produir un aixecament contra la Monarquia francesa per part dels catalans partidaris de retornar a la Casa d’Àustria. La conjura va ser un fracàs i els implicats van ser empresonats o executats.⁶⁹

El final de la guerra ha estat estudiat en la tesi doctoral de Pol Mesequer, que s’ha interessat pel setge i capitulació de Barcelona de 1652.⁷⁰ A partir d’aquesta data, el coneixement que tenim actualment sobre la reincorporació de Catalunya a la Casa d’Àustria el devem fonamentalment a les recerques de Fernando Sánchez-Marcos, qui va estudiar les relacions

⁶¹ Simon, 2019: 317.

⁶² Simon, 2010.

⁶³ Serra, 1991; Torres, 2006; Simon, 2019.

⁶⁴ Simon, 2013.

⁶⁵ Vidal, 1984.

⁶⁶ Grau, Güell, 2014.

⁶⁷ Jané, 2009a; Jané, 2009b.

⁶⁸ Ledroit, 2016b.

⁶⁹ Testino-Zafropoulos, 2010.

⁷⁰ Mesequer, 2012. Antoni Simon, el seu director, havia basat el seu discurs de recepció com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica de l’Institut d’Estudis Catalans sobre aquest setge: Simon, 2007b. També sobre aquest fet, veure: Muñoz, Catà, 2001.

entre el Principat i la cort després de la revolta catalana (1652-1679).⁷¹ Sánchez-Marcos va reconstruir esdeveniments clau d'aquell període com el Parlament General de Catalunya de 1653.⁷² Així mateix, va dedicar diversos treballs estudiar l'estatus jurídic de Barcelona després de la guerra,⁷³ els esforços per recuperar la seva condició constitucional prèvia a 1640,⁷⁴ el control de la cort sobre la vida política catalana durant el virregnat de Joan Josep d'Àustria,⁷⁵ i les relacions entre aquest virrei, el Consell d'Aragó i les institucions catalanes.⁷⁶

Sánchez-Marcos també s'ha interessat pel rol dels catalans en les negociacions a Westfàlia que havien de posar fi a la Guerra dels Trenta Anys,⁷⁷ un tema sobre el que ha tornat Joan Busquets amb l'anàlisi de la missió diplomàtica de Josep Fontanella a Münster,⁷⁸ i al que igualment Javier Antón Pelayo i Montse Jiménez Sureda van contribuir, apropant-se a la polèmica acció diplomàtica de Francesc Martí Viladamor.⁷⁹ Més recentment, Antoni Simon hi ha tornat des d'una perspectiva més àmplia en un estudi que aborda l'acció de la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea, des de l'esclat de la revolta catalana de 1640 fins a l'aixecament austriacista de 1705.⁸⁰

Tot i que la guerra va acabar amb la capitulació de Barcelona el 1652, fins el 1659, any en que es va signar el Tractat dels Pirineus, el Principat va continuar essent l'escenari de la Guerra Francoespanyola, i una part important del territori septentrional va romandre en mans franceses. Sobre el tractat que va segregar de Catalunya el Rosselló, el Conflent, el Vallespir i una part de la Cerdanya, destaco l'obra col·lectiva coordinada per Òscar Jané,⁸¹ on es recullen aportacions de trenta-dos historiadors que examinen les conseqüències d'aquesta nova frontera des de perspectives tan variades com ho són la memòria, la geografia, el control social o el comerç, entre d'altres. També, l'obra publicada el 2021 per Michel i Annie Bougain sobre les negociacions que, entre 1658 i 1660, van produir-se al voltant de la signatura d'aquest tractat.⁸²

PENSAMENT I IMAGINARI POLÍTICS

A partir de la dècada de 1990 es van començar a elaborar tot un seguit de recerques que es preguntaven pel paper que la ideologia havia tingut en el desenvolupament del conflicte. És el moment d'estudis com el d'Antoni Simon sobre *Els orígens ideològics de la*

⁷¹ Sánchez-Marcos, 1983.

⁷² Sánchez-Marcos, 1976a.

⁷³ Sánchez-Marcos, 1975.

⁷⁴ Sánchez-Marcos, 1976b.

⁷⁵ Sánchez-Marcos, 1982.

⁷⁶ Sánchez-Marcos, 1980; Sánchez Marcos, 1981.

⁷⁷ Sánchez-Marcos, 1999.

⁷⁸ Busquets, 2002.

⁷⁹ Antón, Jiménez, 1991.

⁸⁰ Simon, 2011.

⁸¹ Jané, 2010. Veure, també: Sanabre, 1978; Casals, 2009; Torres, 2012.

⁸² Bougain, Bougain, 2021.

revolució catalana de 1640.⁸³ Simon feia un recorregut per totes les topades politicojurídiques entre les institucions catalanes i el poder reial i les explicava, no únicament per una qüestió de desavinences personals o de clienteles, sinó per la coexistència de dos models d'estat: un de tendència absolutista, propi de la Corona, per al que les constitucions dels regnes suposaven un obstacle per al desplegament del poder polític del rei, únic sobirà, i un altre de cuny pactista que entenia que la sobirania havia de ser compartida entre el rei i la comunitat política catalana. La crisi de 1640 hauria estat, doncs, i segons ho ha plantejat en la seva darrera obra, un conflicte a l'entorn de la ubicació de la sobirania, és a dir, al voltant de "si aquesta se situava en el pol de legitimitat emanat del monarca o en el pol emanat de la comunitat política".⁸⁴

Així mateix, historiadors com Xavier Gil han problematitzat l'estudi del pensament polític català d'època moderna. En el seu article sobre el discurs reialista a la Catalunya del segle XVII, Gil va cridar l'atenció sobre la complexitat i diversitat de posicionaments ideològics que hi va haver a cada bàndol, posant en relleu els tractadistes catalans que, durant la contesa de 1640, van posicionar-se en favor de Felip IV tot defensat postulats pactistes, així com l'existència de figures —com la Francesc Martí Viladamor— que van justificar i defensar polítiques absolutistes emanades de la cort francesa. La defensa de l'absolutisme, doncs, no havia estat únicament monopoli d'Olivares, de la mateixa manera que el pactisme no era un projecte polític únicament defensat pels catalans francòfils.⁸⁵

Tal complexitat ha donat origen a més treballs, com els de Joan-Pau Rubiés,⁸⁶ Joan-Lluís Palos,⁸⁷ Jon Arrieta⁸⁸ i Jesús Villanueva,⁸⁹ aquest darrer preocupat per l'ús de la història dels orígens de Catalunya durant la Guerra dels Segadors. Segons els propagandistes catalans partidaris de la unió amb la Corona francesa, l'origen de la monarquia a Catalunya es remuntava a l'elecció de Lluís el Piadós, fill de Carlemany, després de l'alliberament del jou musulmà. Des d'aleshores, els catalans haurien gaudit d'una monarquia de naturalesa electiva que els hauria donat el privilegi d'escollir, o al menys, el dret a acceptar, el seu rei.⁹⁰

Més recentment, Antoni Simon ha tornat a submergir-se en el terreny de la ideologia catalana de mitjans del segle XVII, aquest cop posant de manifest la importància que va tenir la Bíblia en la creació d'obres de pensament polític. Concretament, ha analitzat la

⁸³ Simon, 1999. L'obra de Simon venia a discutir les tesis de Jaume Vicens Vives segons les quals la revolta catalana havia tingut causes eminentment econòmiques i socials: Vicens, 1954. Actualment les tesis econòmiques han perdut molta força i la majoria de treballs centren la seva atenció en la història política i la història cultural. Cal tenir present, tanmateix, l'estudi de Miquel Crusafont, publicat a inicis d'aquest mil·lenni, sobre la història de la moneda durant la Guerra dels Segadors: Crusafont, 2001.

⁸⁴ Simon, 2019: 16.

⁸⁵ Gil, 1998.

⁸⁶ Rubiés, 1995.

⁸⁷ Palos, 1997; Palos, 1999a.

⁸⁸ Arrieta, 2008.

⁸⁹ Villanueva, 2004.

⁹⁰ Sobre l'escriptura de la Història durant la Guerra dels Segadors, veure: Baró, 2005.

influència que van exercir les Sagrades Escriptures en qüestions nuclears de la conformació de la teoria de l'estat desenvolupada durant l'època moderna, com ara la tirania, la prudència, la dissimulació, la rebel·lió, etcètera.⁹¹

De fet, durant les darreres dues dècades han guanyat protagonisme en els estudis sobre la revolta catalana de 1640 aproximacions que han centrat el seu focus d'atenció en el paper que van tenir en el conflicte aspectes com l'imaginari col·lectiu dels catalans i les identitats nacionals i religioses. Recerques que han examinat noves tipologies documentals o que han elaborat relectures de fonts ja conegudes i que les han interrogat des d'altres punts de vista.

De totes aquestes noves recerques se n'extreu un component indestruïble de la revolta: el factor religiós. John H. Elliott i Eva Serra havien posat de manifest els motius politicojurídics que hi havia al darrere de les argumentacions de la classe dirigent catalana: la vulneració reiterada de les constitucions catalanes, l'augment i creació de nous impostos, els abusos dels soldats reials allotjats al Principat, etcètera. Tanmateix, van deixar en un segon pla la qüestió religiosa, un dels arguments més reiterats per part de la propaganda catalana. Un tema sobre el que Joan Busquets,⁹² Antoni Simon⁹³ i Andrew Joseph Mitchell⁹⁴ van cridar l'atenció, i que ha estat abordat amb major profunditat per Xavier Torres.

A inicis de maig de 1640, en ple conflicte entre els soldats reials i la població catalana, el *tercio* de Leonardo Moles va saquejar i cremar l'església de Riudarenes. Aquell succés es va difondre ràpidament a través de relacions, que emfatitzaven el caràcter sacríleg de la violència protagonitzada pels soldats. Feien èmfasi, especialment, en la crema de la custòdia amb les formes sagrades, una notícia que va indignar l'estament eclesiàstic i a bona part de la població. Xavier Torres ha estudiat l'estreta implicació que, de fet, va tenir el clergat en la revolta, un fet que va contribuir a atribuir-li un important to providencialista des de bon començament.⁹⁵ En aquesta mateixa línia, s'ha interessat pel component profètic i el rastre d'angelologia política que va mobilitzar a la població rural durant els primers mesos de la revolta per foragitar els soldats heretges del Principat.⁹⁶

Més enllà del caràcter providencialista dels primers moments de la revolta dels segadors, Torres també ha abundat en l'estudi de l'estreta relació que hi va haver entre política i religió, tot posant de manifest la dificultat d'intentar pensar els conflictes polítics de l'època moderna sense tenir present el component de guerra de religió. En el cas de la revolta catalana, la crema de l'església de Riudarenes va ser explotat de forma sistemàtica per les premses catalanes per alimentar així el caràcter de guerra justa d'aquella insurrecció política.⁹⁷ Les tesis de Torres han vingut a plantejar que el 1640 a Catalunya es va viure un "moment macabeu": a l'època de la Contrareforma, l'Antic Testament va rebre

⁹¹ Simon, 2016.

⁹² Busquets, 1976.

⁹³ Simon, 2003b.

⁹⁴ Mitchell, 2005.

⁹⁵ Torres, 2015a.

⁹⁶ Torres, 2015b.

⁹⁷ Torres, 2017.

un renovat interès i va convertir-se en una font inesgotable de referents identitaris que servien per explicar els conflictes polítics del moment. A partir de l'anàlisi dels sermons i opuscles d'eclesiàstics com Antoni Marquès, Josep Font, Josep Jesús Maria i d'altres, Torres ha posat en evidència la importància que va tenir l'analogia de la revolta catalana amb la revolta liderada per Judas Macabeu, recollida a les Sagrades Escripures, com a exemple i mirall d'un aixecament en defensa de la fe i les lleis de la pàtria. Un patriotisme macabeu que ha demostrat "fins a quin punt el mirall bíblic ajudava a modelar [...] els imaginaris socials [...], és a dir, aquell repertori d'imatges, històries i fins i tot llegendes mitjançant les quals la gent corrent es fa una idea del seu entorn social, i hi intervé en conseqüència".⁹⁸

El patriotisme és, de fet, un altre dels temes en els que ha centrat la seva recerca. Al seu llibre *Naciones sin nacionalismo. Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*,⁹⁹ ha investigat com es van articular les identitats col·lectives a la Catalunya dels Àustria, és a dir, abans del naixement del nacionalisme modern, tot explorant el sentiment de pertinença de la població a una comunitat nacional catalana. Un estudi que inclou l'anàlisi de la memorialística privada, com la crònica de l'assaonador barceloní Miquel Parets i el diari del pagès de l'Esquirol Joan Guàrdia, que li permet dibuixar les bases del que ha denominat un "patriotisme popular". D'aquesta obra destaca l'exercici d'història conceptual realitzat al voltant de termes com "terra", "pàtria" o "província", el significat dels quals restitueix a través d'una anàlisi del seu ús en diferents tipologies documentals.

Torres no és, però, l'únic que s'ha interessat pel terreny de les identitats i l'imaginari dels catalans. Antoni Simon¹⁰⁰ i Òscar Jané¹⁰¹ també hi han contribuït des de diferents punts de vista, com també ho han fet Fernando Sánchez-Marcos¹⁰² i Manuel Peña Díaz¹⁰³ en relació a la memòria i la censura a la Catalunya de mitjans del segle XVII. Des d'una perspectiva semblant, Daniel Aznar ha examinat, a la seva tesi doctoral, els relats polítics que es van promoure des de les institucions entre 1641 i 1655 per justificar i explicar de forma no traumàtica la integració de Catalunya a la Casa de Borbó.¹⁰⁴ També en el terreny de la memòria, Ivan Gracia ha estudiat la lluita pel relat que es va desencadenar durant la Guerra dels Segadors al voltant dels fets ocorreguts en la jornada de Corpus de 1640, dia en què el virrei de Catalunya va ser assassinat per la multitud. Un magnicidi sobre el que desenes d'autors, d'un i altre bàndol, van dir la seva i van maldar per imposar la versió dels fets que millor responia als seus interessos polítics.¹⁰⁵

⁹⁸ Torres, 2007.

⁹⁹ Torres, 2008.

¹⁰⁰ Simon, 2005.

¹⁰¹ Jané, 2006.

¹⁰² Sánchez-Marcos, 2003.

¹⁰³ Peña, 2015.

¹⁰⁴ Aznar, 2016.

¹⁰⁵ Gracia, 2020.

Tampoc podem passar per alt els treballs sobre el paper que les imatges van tenir en el desenvolupament del conflicte, molt lligats als estudis sobre la memòria i les identitats, i que devem a les recerques de Cristina Fontcuberta¹⁰⁶ i Joana Fraga,¹⁰⁷ aquesta última, autora d'una tesi doctoral d'història comparada sobre les estratègies de comunicació visual implementades per les institucions rebels de Catalunya, Portugal i Nàpols, territoris on, de forma gairebé simultània, esclataren revoltes contra la Casa d'Àustria durant la dècada de 1640. Així mateix, hem de tenir present l'interès, cada cop major, per la literatura i la poesia durant la guerra, com han reflectit els estudis de Núria de Lucas Val,¹⁰⁸ Joana Fraga,¹⁰⁹ Conxita Domènech¹¹⁰ i la recent publicació d'Eulàlia Miralles.¹¹¹

PUBLICÍSTICA, CRÒNIQUES I DIETARIS

Influenciats per treballs com els de Christian Jouhaud sobre les *mazarinades*,¹¹² a finals del segle xx alguns historiadors van posar el focus d'atenció en aquesta *littérature d'action*, és a dir, en la capacitat del document escrit com a part integrant de l'acció política. Una documentació que ha estat batejada com "publicística".

Durant la Guerra dels Segadors es va fer un ús intensiu de la impremta que, per primera vegada, s'emprava a Catalunya com una màquina de guerra. Henry Ettinghausen, pioner en aquest àmbit d'estudi, ha comptabilitzat més de 300 impresos a la península ibèrica durant la revolta catalana que narraven diferents aspectes de la guerra, en la seva majoria, en forma de relació. Ettinghausen és autor d'una antologia de facsimils d'impresos publicats als regnes ibèrics sobre la revolta catalana, editats en quatre extensos volums.¹¹³ A més a més, però, destaquen els seus estudis sobre els orígens de la premsa europea, amb especial interès sobre la circulació i difusió internacional de la informació relativa al conflicte de 1640.¹¹⁴

A banda d'aquests impresos, fonamentalment de consum popular, també van tenir una gran difusió els escrits polítics: textos de major extensió i erudició que acostumaven a tenir per destinatari el rei, la cort o les cancelleries europees. Xavier Torres ha identificat fins a 42 escrits polítics finançats per institucions d'ambdós bàndols en els que es justificava, en base a preceptes històrics i jurídics, les posicions polítiques en pugna.¹¹⁵ Convé ressaltar contribucions com les compilacions d'impresos publicats durant la Guerra Franco-

¹⁰⁶ Fontcuberta, 2003.

¹⁰⁷ Fraga, 2013.

¹⁰⁸ Lucas, 2006.

¹⁰⁹ Fraga, 2009.

¹¹⁰ Domènech, 2010; Domènech, 2016a; Domènech, 2016b.

¹¹¹ Miralles, 2020.

¹¹² Jouhaud, 1985.

¹¹³ Ettinghausen, 1993.

¹¹⁴ Ettinghausen, 1998.

¹¹⁵ Torres, 2006: 160.

espanyola de Jaime Reula,¹¹⁶ l'estudi comparatiu entre la producció impressora al Portugal restaurat i la Catalunya borbònica elaborat per María de los Ángeles Pérez Samper,¹¹⁷ o els articles publicats per Mathias Ledroit, qui s'ha encarregat d'analitzar les diferents fases de l'anomenada "guerra de papers" i el rol que aquesta va tenir en la construcció d'una imatge tirànica dels soldats reials al Principat.¹¹⁸ Una dimensió cultural de la guerra que s'ha vist complementada amb els treballs sobre les estretes relacions que destacats impressors catalans, com Rafael Figueró¹¹⁹ o Sebastián i Jaime Matevat,¹²⁰ van tenir amb el poder.

Tot i les desenes d'escrips polítics identificats, a dia d'avui només disposem de cinc textos editats: *Noticia Universal de Cataluña*, de Francesc Martí Viladamor (1640),¹²¹ a cura de Xavier Torres, *Secrets públics*, de Gaspar Sala (1641), *Política del Comte d'Olivares*, de Josep Sarroca (1641) i *Sermó predicat en lo aniversari*, de Josep Jesús Maria (1641), a cura d'Eva Serra,¹²² i la traducció i edició que María Soledad Arredondo va fer de *La deffence des catalans*, de Charles Sorel (1642).¹²³ D'altra banda, també s'ha publicat una edició facsimil amb estudi introductori de la *Proclamación Católica*, de Gaspar Sala (1640), l'obra catalana de major difusió a Europa d'època moderna.¹²⁴ Karsten Neuman n'ha rastrejat les edicions, reimpressions i traduccions d'una obra que va ser portada a impremta a diverses ciutats europees,¹²⁵ i historiadors com Antoni Simon¹²⁶ o Ivan Gracia¹²⁷ l'han analitzada des de diferents perspectives. També s'ha publicat l'edició facsimil de *Tortosa Ciudad Fidelissima y Exemplar*, de Vicente de Miravall (1641), una exaltació de la fidelitat de la ciutat de Tortosa, que va romandre fidel a Felip IV.¹²⁸ Caldria, però, nous estudis que, d'una banda, posin a disposició del públic general i de l'investigador edicions crítiques d'aquests textos i, d'altra banda, ofereixin noves lectures d'unes fonts que encara a dia d'avui tenen molt a aportar.

On sí disposem d'una gran selecció de textos editats és en l'àmbit de la memòria personal, també anomenats egodocuments. Es tracta de documents personals que enregistren el flux d'esdeveniments públics i privats de rellevància per a l'autor. Fonts que tenen una funció pràctica per al dia a dia però en els que s'hi afegeix informació relacionada amb la família (naixements, defuncions o matrimonis), catàstrofes naturals, així com fets polítics, militars o celebracions que afectaven la vida local. Textos escrits periòdicament en els que s'hi acaba barrejant, en moltes ocasions, les opinions i reflexions de l'autor sobre els fets que anota.

¹¹⁶ Reula, 1991; Reula, 1996.

¹¹⁷ Pérez Samper, 1992.

¹¹⁸ Ledroit, 2009; Ledroit, Hugon, 2016; Ledroit, 2016a.

¹¹⁹ Camprubí, 2018.

¹²⁰ Pizarro, 2003.

¹²¹ Martí, 1995.

¹²² Sala et al., 1995.

¹²³ Sorel, 2001. María Soledad Arredondo és, a més a més, autora de diversos treballs que han abordat la propaganda reialista durant la revolta catalana: Arredondo, 2009; Arredondo, 2011.

¹²⁴ Sala, 2003.

¹²⁵ Neuman, 1998.

¹²⁶ Simon, 2007a.

¹²⁷ Gracia, 2019.

¹²⁸ Miravall, 2003.

Antoni Simon i Antoni Pladevall van editar el diari de Joan Guàrdia, un pagès de l'Esquirol que va deixar el testimoniatge del seu dia a dia al camp.¹²⁹ Joan Busquets, el d'un funcionari de Girona, Jeroni de Real, que va escriure entre 1626 i 1686.¹³⁰ El 1998, Antoni Simon i Pep Vila van reunir i editar un conjunt de cròniques escrites al Rosselló als segles XVI i XVII, entre les quals s'hi troben testimonis que aporten dades sobre les conseqüències de la guerra de 1640 en aquells territoris. Novament, Antoni Simon va publicar el 2003 *Cròniques de la Guerra dels Segadors*,¹³¹ una selecció de cinc escrits que testimonien fets de la crisi de 1640 des de diferents punts de vista: el dietari de Bartomeu Llorenç, un modest oficial subaltern de l'administració virregnal catalana que va escriure entre 1629 i 1640; la *Relació breu dels successos, segones intencions y locuras* de l'advocat vigatà Joan Baptista Sanz, que recull els fets ocorreguts a Vic entre 1634 i 1641; la crònica *Exemplària* de la Catedral de Barcelona (1637-1641); la *Relación del lewantamiento de Cataluña* (1640-1642) del jutge de la Reial Audiència Ramon Rubí de Marimon; i un diari anònim escrit a Barcelona sobre la guerra, que comprèn els anys 1641-1644. Tots ells amb els seus corresponents estudis preliminars.

Per últim, cal esmentar l'edició de la crònica de l'assaonador Miquel Parets, a càrrec de M. Rosa Margalef: un testimoni clau per al coneixement de la vida barcelonina durant la guerra i una font d'informació de primera mà sobre els principals fets polítics i d'armes del conflicte. Amb estudis introductoris d'Antoni Simon, Xavier Torres i James Amelang, encara queden per publicar-se els darrers volums.¹³²

Allunyat de la memòria personal, també caldria afegir l'edició del dietari del procés de Corts de la Junta General de Braços convocada el setembre de 1640 i celebrada a la casa de la Diputació.¹³³ Editat per Basili de Rubí el 1966, recull el manuscrit del notari de Barcelona, Miquel Marquès, adscrit a l'escribania major de la Diputació. D'altra banda, el 2007 va concloure l'edició dels Dietaris de la Diputació del General, dirigida per Josep Maria Sans i Travé. Dos dels deu volums (V i VI) recullen el període que va ocupar la revolta catalana, esdevenint un testimoni institucional de primer ordre sobre els fets ocorreguts durant la contesa. Ambdós volums inclouen, a més a més, tres pròlegs elaborats per Pere Molas,¹³⁴ Joan-Lluís Palos¹³⁵ i Agustí Alcoberro,¹³⁶ en els que s'analitza al potencialitat d'aquesta font i les possibilitats que ofereix per a l'estudi del període en general i de la Guerra dels Segadors en concret.

¹²⁹ Pladevall, Simon, 1986.

¹³⁰ Busquets, 1994.

¹³¹ Simon, 2003a.

¹³² Parets, 2011.

¹³³ Rubí, 1966.

¹³⁴ Molas, 1999.

¹³⁵ Palos, 1999b.

¹³⁶ Alcoberro, 2000.

Així mateix, també s'ha avançat, tot i que poc, en la publicació i reedició d'històries i cròniques de la revolta escrites durant el conflicte, com: *Motines de Cataluña*, de Francesc Pasqual de Panno, editat el 1993 per Isabel Juncosa i Jordi Vidal,¹³⁷ la *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*, de Francisco Manuel de Melo (1645), editada el 1996 per Joan Estruch,¹³⁸ la *Historia general del principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdaña*, de Magí Sivillà, a cura de Guillem Carreras,¹³⁹ i la crònica escrita en francès pel governador Josep de Margaret i Biure sobre el final de la Guerra dels Segadors i la capitulació de Barcelona, traduïda al català i editada per Pere Cristòfol.¹⁴⁰

CONCLUSIONS

Les recerques dutes a terme durant les darreres sis dècades ens han ofert un coneixement molt més ampli i profund d'un dels esdeveniments clau de la història moderna de Catalunya. Durant aquests anys s'han encetat línies de recerca que han incorporat a l'estudi d'aquella revolta noves perspectives que ens permeten conèixer amb més detall aspectes com: la implicació de les institucions catalanes en el conflicte, les campanyes militars i la mobilització de les tropes, les conseqüències locals dels allotjaments i de la guerra, el paper de la diplomàcia i les ambaixades, l'exili i la repressió, la dimensió ideològica, el pensament polític i la rellevància de la propaganda impresa, el rol que van tenir els imaginaris col·lectius, el patriotisme i les identitats en el conflicte, o el gran nombre de memòries i diaris que han estat recuperats i que ens ofereixen una lectura en primera persona dels estralls de la guerra.

Queden, però, importants camps d'estudi en els que avançar. Seria interessant disposar, per exemple, d'un estudi de conjunt que mesurés les conseqüències dels allotjaments dels soldats (espanyols i francesos) a Catalunya durant les dècades de 1640 i 1650, integrant tot el que ja coneixem gràcies als estudis d'història local, i que ens permetés establir comparacions amb altres territoris europeus que també van patir els abusos de les tropes. D'altra banda, convindria aportar més llum sobre la política virregnal francesa al Principat: repressió, confiscacions, resistències. Coneixem ben poc de la realitat política i social d'aquests anys.

Tot i que s'ha fet un gran esforç per recuperar i editar textos de l'època, sobre tot pel que respecta als diaris personals, els dietaris institucionals, les cròniques i les històries, queden encara molts textos que mereixen ser objecte d'estudi. Principalment quant als escrits polítics catalans, dels quals encara molts esperen ser analitzats amb profunditat i detall. El seu estudi ens permetrà, no només dimensionar adequadament aquella guerra

¹³⁷ Pasqual, 1993.

¹³⁸ Melo, 1996.

¹³⁹ Sivillà, 2019.

¹⁴⁰ Cristòfol, 2020.

de papers, sinó poder avançar en la recerca sobre qüestions com, per exemple, la retòrica de guerra emprada per persuadir al lector, els usos i abusos del passat per justificar les posicions polítiques, o el destacat paper que va tenir la religió en la pròpia interpretació d'aquell conflicte, en el que la política no podia entendre's sense la dimensió confessional de la realitat.

En aquests moments, de fet, pocs estudis sobre 1640 eludeixen la qüestió religiosa com un eix indestriable de la revolta catalana, de la mateixa manera que, cada cop més, les recerques sobre la Guerra dels Segadors s'interessen per la interpretació que els seus protagonistes en van fer d'aquell conflicte i no tant per uns fets analitzats al marge de les subjectivitats implicades. Els relats sobre les causes polítiques i socials han perdut força en la historiografia recent, que segueix essent deutora, en aquesta matèria, dels treballs de John H. Elliott i Eva Serra. S'han integrat, no obstant, noves i originals perspectives amb una destacable sensibilitat, com en tants altres camps dels estudis del passat, per la dimensió cultural de la història.

BIBLIOGRAFIA

- ABAD I SENTÍ, Josep, *La vila de Sabadell davant la guerra Patriòtica o dels Segadors (1598-1659)*, Arxiu Històric de Sabadell, Sabadell, 2003.
- ALBAREDA, Joaquim, "Manlleu als inicis de la guerra dels Segadors (1640-1641)", *Ausa*, IX, 1980, pp. 127-132.
- ALCOBERRO, Agustí, "La Bisbal de l'Empordà durant la guerra de Separació", *Publicacions de l'Institut del Baix Empordà*, II, 1983, pp. 141-182.
- "De la mobilització antifrancesa a la mobilització antiespanyola (1639-1641). Alguns exemples al Baix Empordà", dins SERRA, Eva, et al., *La Revolució Catalana de 1640*, Crítica, Barcelona, 1991, pp. 165-191.
- "1644-1656, els anys centrals de la Guerra dels Segadors", dins SANS I TRAVÉ, Josep Maria (ed.), *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2000, vol. VI, pp. IX-XXXIII.
- ANGELÓN, Manuel, *Un Corpus de Sangre, ó, Los fueros de Cataluña: novel·la històrica*, Librería Española-D. I. López Bernagosi, Madrid-Barcelona, 1857.
- ANTÓN PELAYO, Javier, JIMÉNEZ SUREDA, Montse, "Francisco Martí Viladamor: un pro-francés durante la Guerra dels Segadors", *Manuscrits*, 9, 1991, pp. 289-304.
- ARREDONDO, María Soledad, "Noticia de la Súplica de Tortosa (1640), atribuida al Inquisidor Juan Adam de la Parra", *Cuadernos de Historia Moderna*, 22, 1999, pp. 139-156.
- *Literatura y propaganda en tiempo de Quevedo: guerras y plumas contra Francia, Cataluña y Portugal*, Vervuert, Madrid, 2011.
- ARRIETA, Jon, "La 'lex regia' en la obra de Francesc Martí Viladamor: recepció y evolución del concepto", *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 28, 1, 2008, pp. 103-140.
- AZNAR, Daniel, "Gloria y desgracia de un virrey francés de Cataluña: el mariscal De La Mothe-Houdancourt (1641-1644)", *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 26, 2006, pp. 189-261.
- "Échec au vici-roi: la disgrâce et le procès du maréchal de La Mothe-Houdancourt. 1644-1648", *Revue d'Histoire Diplomatique*, 3, 2008, pp. 267-290.
- "La Catalunya borbònica (1641-1659): virregnat i dinàmiques de poder durant el govern de Lluís XIII i Lluís XIV de França al principat", dins JANÉ, Òscar (coord), *Del Tractat dels Pirineus a l'Europa del segle XXI: un model en construcció?*, Museu d'Història de Catalunya, Barcelona, 2010.

- AZNAR, Daniel, *Cataluña y el rey. Representaciones y prácticas de la Majestad durante el cambio de soberanía (1640-1655)*, tesi doctoral defensada a la Universitat de Barcelona, 2016.
- “‘Llorar de Amor la pérdida de un rey?’ El cambio de fidelidad de los catalanes en 1641”, dins ESTEBAN ESTRÍNGANA, Alicia (ed.), *Decidir la lealtad. Leales y desleales en contexto (siglos XVI-XVII)*, Doce Calles, Madrid, 2017, pp. 281-314.
- BALAGUER, Víctor, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, Salvador Manero, Barcelona, 1863.
- BARÓ QUERALT, Xavier, *La historiografía catalana en el siglo del Barroc (1585-1709)*, tesi doctoral defensada a la Universitat de Barcelona, 2005.
- BOUGAIN, Michel, BOUGAIN, Annie, *La partició de Catalunya: història rocambolesca del Tractat dels Pirineus (1658-1660)*, Rafael Dalmau editor, Barcelona, 2021.
- BRAGULAT VALVERDÚ, Meritxell, “Els acords del Comú de la Universitat de Calella, 1650-1653”, *Pedralbes*, 13, 1, 1993, pp. 601-608.
- BUSQUETS I DALMAU, Joan, “Revolta popular i religiositat barroca: l'excomunió de l'exèrcit espanyol a la catedral de Girona en 1640”, dins ALBERCH, Ramon, et al., *Treballs d'història: estudis de demografia, economia i societat a les comarques gironines*, Patronat Eiximenis de l'Excma. Diputació Provincial de Girona, Girona, 1976, pp. 63-87.
- *La Catalunya del Barroc vista des de Girona: la Crònica de Jeroni de Real (1626-1686)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994.
- “Catalunya i la Pau de Westfàlia: la missió diplomàtica de Fontanella al Congrés de Münster”, *Estudi General: Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona*, 21, 2002, pp. 241-260.
- CAMARERO PASCUAL, Raquel, *La Guerra de recuperación de Cataluña (1640-1652)*, Actas, San Sebastián de los Reyes, 2015.
- CAMPRUBÍ PLA, Xevi, *L'impressor Rafael Figueró (1642-1726) i la premsa a la Catalunya del seu temps*, Fundació Noguera, Barcelona, 2018.
- CARDÚS, Salvador, *Terrassa durant la guerra separatista dita dels Segadors*, Tallers Gràfics Joan Morral, Terrassa, 1971.
- CARRIÓ, Joan, *Catalunya en la estructura militar de la Monarquia Hispànica (1556-1640)*, tesis doctoral defensada a la Universitat de Barcelona, 2008.
- CASALS, Àngel (coord.), *Les fronteres catalanes i el tractat dels pirineus*, Galerada, Cabrera de Mar, 2009.
- CASES I LOSCOS, M. Lluïsa, “Panorama general de la ciutat de Lleida a l'any 1644”, dins *Miscel·lània “Les Terres de Lleida” al segle XVII*, Institut d'Estudis Il·lerdencs, Lleida, 1984, pp. 107-122.
- CATÀ I TUR, MUÑOZ, Josep, MUÑOZ GONZÁLEZ, Antoni, *Ambaixadors catalans a Madrid: els inicis de la Guerra de Separació (1640-1641)*, Rafael Dalmau editor, Barcelona, 2015.
- CATÀ I TUR, Josep, “La República Catalana de Pau Claris”, *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, 27, 2016, pp. 243-357.
- CATALÀ ROCA, Pere, *El Virrei Comte de Santa Coloma*, Rafael Dalmau editor, Barcelona, 1988.
- CLARIANA I ROIG, Joan Francesc, “La moneda de Mataró (1641-1642)”, *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Mataró i el Maresme*, 2, 1977, pp. 43-44.
- COMAS I DURAN, Pere, “El Vallès durant el segle XVI i XVII. La guerra dels Segadors o de Separació”, *Plaça Gran*, 1985, pp. 141-143.
- COMAS I EZEQUIEL, Rafael, “Les monedes terrasenques. Els cinc rals de plata de la Universitat de la vila (1641-1642)”, *Terme*, 9, 1994, pp. 19-24.
- CRISTÒFOL, Pere, *La fi de la Guerra dels Segadors. El setge de Barcelona (1651-1652)*, Farell editors, Sant Vicenç de Castellet, 2020.
- CRUSAFONT I SABATER, Miquel, *Troballa a Sabadell de sisens de la Guerra dels Segadors, 1640-1652*, Cercle Filatètic i Numismàtic, Barcelona, 1978.
- *Història de la moneda de la Guerra dels Segadors (Primera República Catalana), 1640-1652*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2001.
- DATZIRA I SOLER, Sebastià, “Les encunyacions a Manresa durant la Guerra de Separació, fons documentals”, dins *III Simposi Numismàtic de Barcelona*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, Barcelona, 1985.
- DE LA FUENTE DE PABLO, Pablo, “El ‘Breu tractat de Artilleria’ de Francesc Barra (1642), una obra pionera en llengua catalana”, *Tiempos Modernos*, 7, 27, 2013, pp. 1-20.
- DIETARIS DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA, dir. Josep Maria Sans Travé, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1999-2007, vols. V i VI.
- DOMÈNECH, Conxita, *La Guerra dels Segadors en Comedias y en Panfletos Ibéricos: una Historia Contada a Dos Voces*, tesi doctoral defensada a la University of Colorado, 2010.
- “Loa de la comèdia de Montjuïc: un diàleg bèl·lic entre Catalunya i Castella”, *Caplletra*, 60, 2016a, pp. 15-29.
- “Natura i destrucció: els plecs poètics de la guerra dels Segadors (1640-1652)”, *Millars: Espai i Història*, 40, 1, 2016b, pp. 17-38.
- ELLIOTT, John H., *The Revolt of the Catalans. A study in the Decline of Spain (1598-1640)*, Cambridge University Press, Cambridge, 1963.
- *La Revolta catalana (1598-1640). Un estudi sobre la decadència d'Espanya*, Vicens Vives, Barcelona, 1966.
- “Revolution and continuity in Early Modern Europe”, *Past and Present*, 42, 1969, p. 45.
- *La rebelión de los catalanes: un estudio sobre la decadencia de España (1580-1640)*, Siglo XXI, Madrid, 1977.
- *The Count-Duke Olivares: The Statesman in an Age of Decline*, Yale University Press, New Haven, 1986.
- *La rebelión de los catalanes: un estudio sobre la decadencia de España (1580-1640)*, Siglo XXI, Madrid, 2014.

- ESPINO LÓPEZ, Antonio, "Oficiales catalanes en el ejército de los Austrias, 1635-1700", *Cuadernos de Historia Moderna*, 24, 2000, pp. 31-54.
- "La milicia urbana de Barcelona en los siglos XVI y XVII", *Quaderns d'Història*, 5, 2001, pp. 205-215.
- I SIMON I TARRÉS, Antoni, "Les institucions i formes d'organització militar catalanes abans de la guerra dels Segadors", *Pedralbes*, 13, I, 2003, pp. 143-150.
- ESTANYOL BARDERA, Vicenç, *El pactisme en guerra: l'organització militar catalana als inicis de la guerra de separació, 1640-1642*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona, 1999.
- ETTINGHAUSEN, Henry, *La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*, Curial, Barcelona, 1993.
- "La Guerra dels Segadors a les gasetes europees", *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 18, 2, 1998, pp. 359-372.
- FLORENSA I SOLER, Núria, *El Consell de Cent: Barcelona a la guerra dels segadors*, Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, Barcelona, 1996.
- "La República catalana de 1641: un foc d'encenalls", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XV, 2004, pp. 75-88.
- I GÜELL, Manel, 'Pro Deo, Pro Regi, Et Pro Patria'. *La revolució catalana i la campanya militar de 1640 a les terres de Tarragona*, Òmnium Cultural, Barcelona, 2005.
- FONTCUBERTA I FAMADAS, Cristina, "Art i conflicte: l'ús de la imatge a la Guerra dels Segadors", *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 23, 2003, pp. 147-164.
- FRAGA, Joana, "Poesia de combat durant la Guerra de los Segadores (1638-1645)", *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 29, 2009, pp. 467-473.
- *Three revolts in images: Catalonia, Portugal and Naples (1640-1647)*, tesi doctoral defensada a la Universitat de Barcelona, 2013.
- GIL PUJOL, Xavier, "El discurs reialista a la Catalunya dels Àustries fins al 1652, en el seu context europeu", *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 18, 2, 1998, pp. 475-487.
- GONZALO, Juan Luis, et al., *Els setges de Lleida, 1644, 1647*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1997.
- GRACIA ARNAU, Ivan, "Els usos polítics de la Revolta dels Segadors: l'estratègia narrativa de Gaspar Sala a la *Proclamación Católica*", dins DANTÍ, Jaume; GIL, Xavier; SOLA, Diego; MAURO, Ida (coords.), *Actes del VIIIè Congrés d'Història Moderna de Catalunya "Catalunya i el Mediterrani"*, Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2019, pp. 90-112.
- *Representacions textuals de la violència. Barcelona, Corpus de 1640*, tesi doctoral defensada a la Universitat de Barcelona, 2020.
- GRAU I PUJOL, Josep Maria-Tomàs; GÜELL, Manel, "Refugiats civils del camp de Tarragona a Barcelona. Els dos primers anys de la guerra de separació (1640-1641)", *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 34, 2014, pp. 135-177.
- GÜELL, Manel, *El setge de Tarragona de 1641*, Arola Editors, Tarragona, 2003.
- *Camí a la revolta (1625-1640)*, Edicions de la Universitat de Lleida, Lleida, 2008.
- *Constantinus infelix. La guerra de Separació (1650-1659)*, Arxiu Municipal de Constantí, Constantí, 2013.
- HERNÁNDEZ PALMÉS, Antonio, "Historia documental de las monedas leridanas acuñadas durante la Guerra de los Segadores (1640-1659)", dins *Miscel·lània "Les Terres de Lleida" al segle XVIII*, Institut d'Estudis Il·lerdencs, Lleida, 1984, pp. 275-334.
- HUGON, Alain, LEDROIT, Mathias, "La bataille de l'imprimé en Catalogne à l'époque de la Guerre de Séparation (1640-1652)", *Histoire et Civilisation du Livre*, 12, 2016, pp. 361-376.
- IGLESIES, Josep, *El setge de Cambrils l'any 1640*, Rafael Dalmau, editor, Barcelona, 1967.
- JANÉ, Òscar, *Catalunya i França al segle XVII: identitats, contra identitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Afers, Catarroja, 2006.
- "L'exili de la Guerra dels Segadors", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 20, 2009a, pp. 83-99.
- *Catalunya sense Espanya. Ramon Trobat: ideologia i catalanitat a l'empària de França*, Afers, Catarroja, 2009b.
- (ed.), *Del Tractat dels Pirineus a l'Europa del segle XXI, un model en construcció?*, Museu d'Història de Catalunya, Barcelona, 2010.
- JOUHAUD, Christian, *Mazarinades: la Fronde des mots*, Aubier, París, 1985.
- LEDROIT, Mathias, "Les Catalans partagés entre le Roi et la Terre. Orthodoxie et hétérodoxie politiques autour de la révolte de 1640", *Nuevo Mundo Mundos Nuevos*, 2009, en línia: <http://journals.openedition.org/nuevomundo/56569>
- LEDROIT, Mathias, "Les ambassadeurs catalans à Madrid en 1640: chronique d'une guerre annoncée?", dins PEREZ, Béatrice (ed.), *Ambassadeurs, Apprentis espions et Maîtres comploteurs. Les systèmes de renseignements en Espagne à l'époque moderne*, PUPS, París, 2010, pp. 333-341.
- LEDROIT, Mathias, "El bombardeo de Perpiñán (junio de 1640). Símbolo de la tiránica barbarie", dins HUGON, Alain; MERLE, Alexandra (coords.), *Soulèvements, révoltes, révolutions dans l'empire des Habsbourg d'Espagne, XVIe-XVIIe siècle*, Casa de Velázquez, Madrid, 2016a, pp. 50-67.
- LEDROIT, Mathias, "Cataluña desgarrada", *e-Spania*, 24, 2016b, en línia: <http://journals.openedition.org/e-spania/25700>
- LLADONOSA, Josep, *Lleida durant la guerra dels Segadors*, Rafael Dalmau, editor, Barcelona, 1971.
- LLADONOSA, Josep, "Urbanisme i fortificacions a Lleida, després dels setges de 1646 i 1647", dins *Miscel·lània "Les Terres de Lleida" al segle XVII*, Institut d'Estudis Il·lerdencs, Lleida, 1984, pp. 335-367.
- LUCAS VAL, Núria de, "Literatura i història. Identitats col·lectives i visions de l'altre al segle XVII", *Manuscrits*, 24, 2006, pp. 167-192.

- MAFFI, Davide, *En defensa del Imperio. Los ejércitos de Felipe IV y la guerra por la hegemonía europea (1635-1659)*, Actas, Madrid, 2014.
- MARTÍ VILADAMOR, Francesc, *Noticia Universal de Cataluña*, ed. Xavier Torres, *Escrips polítics del segle XVII*, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives-Eumo, Barcelona, 1995.
- MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, Miquel Àngel, "Los regentes la Cancillería en la Cataluña de los últimos Austrias", *Manuscripts*, 23, 2005, pp. 109-130.
- *Felip IV i Catalunya*, Fundació Noguera, Barcelona, 2013.
- "Justicia y Sociedad en la Cataluña de los Austrias: magistrados y linajes nobiliarios", *Revista de Historia Moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 32, 2014, pp. 61-81.
- MAURO, Ida, "Giovann Battista Visco de Campagna, obispo de la 'Fidelísima y exemplar' Ciudad de Tortosa en los años de la guerra dels Segadors", *Libros de la Corte*, 18, 2019, pp. 190-212.
- MELO, Francisco Manuel de, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña, en tiempo de Felipe IV*, Paulo Craesbeek, Lisboa, 1645.
- MESEGUER I BELL, Pol, *El setge de Barcelona de 1651-1652. La ciutat comtal entre dues corones*, tesi doctoral llegida a la Universitat Autònoma de Barcelona, 2012.
- MIRALLES, Eulàlia, *Versos per vèncer: poesia de la Guerra dels Segadors*, Barcino, Barcelona, 2020.
- MIRAVALL, Vicente de, *Tortosa Ciudad Fidelissima y Exemplar*, Extramuros Edición, Sevilla, 2003.
- MITCHELL, Andrew Joseph, *Religion, revolt, and the creation of regional identity in Catalonia, 1640-1643*, tesi doctoral defensada a la Ohio State University, 2005.
- MOLAS I RIBALTA, Pere, "De la defensa de les lleis al canvi de sobirania", dins SANS I TRAVÉ, Josep Maria (ed.), *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1999, vol. v, pp. ix-xv.
- MUÑOZ I SEBASTIÀ, Joan-Hilari, ROVIRA I GÓMEZ, Salvador-J., *Revolta i contrarevolta a Tortosa (1640)*, Cooperativa Gràfica Dertosense, Tortosa, 1997.
- MUÑOZ GONZÁLEZ, Antoni, CATÀ TUR, Josep, "Setge o capitulació de Barcelona", *Barcelona: Quaderns d'Història*, 5, 2001, pp. 231-247.
- MUÑOZ I SEBASTIÀ, Joan-Hilari, "La guerra dels Segadors a les terres de l'Ebre (1640-1651)", *Recerca*, 6, 2002, pp. 43-78.
- I QUEROL, Enric, *La Guerra dels Segadors a Tortosa (1640-1651)*, Cossetània, Valls, 2004.
- *El procés contra la revolta de l'any 1640 a Tortosa*, l'autor, Tortosa, 2019.
- NEUMANN, Karsten, "La justificación 'ante el mundo': difusión y recepción de la propaganda catalana en Europa en 1640", *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 18, 1998, pp. 377-378.
- ORDEIG I MATA, Ramon, "Notes sobre les relacions de Pèire de Marca amb la ciutat i seu de Vic", *Ausa*, XIII, 121, 1988, pp. 165-191.
- PALOS PEÑARROYA, Joan-Lluís, *Els juristes i la defensa de les constitucions: Joan Pere Fontanella (1575-1649)*, Eumo, Vic, 1997.
- "Les idees i la revolució catalana de 1640", *Manuscripts*, 17, 1999a, pp. 277-292.
- "Una lectura de la Guerra dels Segadors (1638-1644)", dins SANS I TRAVÉ, Josep Maria (ed.), *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1999b, vol. v, pp. xviii-xix.
- PANNO, Francesc Paqual de, *Motines de Catalunya*, ed. Isabel Juncosa i Jordi Vidal, Curial, Barcelona, 1993.
- PARETS, Miquel, *Crònica*, ed. M. Rosa Margalef, Barcino, Barcelona, 2011.
- PEÑA DÍAZ, Manuel, "La Inquisición y la memoria histórica de la revuelta catalana de 1640", *Bulletin of Hispanic Studies: Hispanic Studies and Researches on Spain, Portugal and Latin America*, vol. 96, 2015, pp. 747-769.
- PÉREZ SAMPER, María de los Ángeles, *Catalunya i Portugal el 1640: dos pobles en una cruïlla*, Curial, Barcelona, 1992.
- PIZARRO CARRASCO, Carlos, "Imprenta y gobierno municipal en Barcelona. Sebastián y Jaime Matevat al servicio del Consell de Cent (1631-1644)", *Hispania: Revista Española de Historia*, 63, 213, 2003, pp. 137-160.
- PLADEVALL I FONT, Antoni; SIMON I TARRÉS, Antoni (ed.), *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII: segons el 'Diari' de Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol i altres testimonis d'Osona*, Curial, Barcelona, 1986.
- QUEROL COLL, Enric, *Xerta (1607-1651): els Sentís, la segregació i la guerra dels segadors*, Ajuntament de Xerta, Tortosa, 2006.
- REULA BIESCAS, Jaime, "1640-1647. Una aproximació a la publicística de la guerra dels segadors", *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 11, 1991, p. 91-108.
- "Guerra y propaganda en la Cataluña de 1635-1659", *Historia y Comunicación Social*, 1, 1996, pp. 87-108.
- ROUREDA I FARRÉ, Pau Duran (1582-1651) i el capítol i bisbat d'Urgell fins al Tractat dels Pirineus, Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, 1987.
- RUBÍ, Basili de, *Les Corts Generals de Pau Claris*, Rafael Dalmau, editor, Barcelona, 1966.
- RUBIÉS, Joan-Pau, "Reason of State and constitutional thought in the crown of Aragon, 1580-1640", *The Historical Journal*, 38, 1995, pp. 1-28.
- SALA, Gaspar, et al., *Secrets públics i altres escrits*, ed. Eva Serra i Puig, *Escrips polítics del segle XVII*, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives-Eumo, Barcelona, 1995.
- *Proclamación Católica*, ed. Karten Neumann, Antoni Simon i Tarrés, Base, Barcelona, 2003.
- SANABRE, Josep, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa*, Librería J. Sala Badal, Barcelona, 1956.
- *La Guerra "dels Segadors" en el Ampurdán, y la actuación de la casa condal de Peralada*, Biblioteca Palacio Peralada, Peralada, 1955.

- SANABRE, Josep, "Les repercussions de la Guerra dels Segadors en el monestir de Montserrat", *Analecta Monserratensis*, IX, 1962, pp. 103-134.
- *El tractat dels Pirineus i la mutilació de Catalunya*, Barcino, Barcelona, 1978.
- "La tragèdia de les últimes setmanes de la Guerra dels Segadors, a Terrassa", *Terme*, 11, 1996, pp. 35-36.
- SÁNCHEZ-MARCOS, Fernando, "El nuevo "status" de Barcelona, tras su reincorporación a la Monarquía hispánica en 1652", dins *Homenaje al dr. D. Juan Reglá Campistol*, Universitat de València, València, 1975, vol. 1, pp. 597-610.
- "El parlamento de Cataluña en 1653", *Mayurqa: Revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts*, 16, 1976a, pp. 115-136.
- "Los intentos de Barcelona en 1660-1661 de recuperar su status constitucional anterior a 1640", *Mayurqa: Revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts*, 15, 1976b, pp. 39-52.
- "El Consejo de Aragón y Cataluña durante el virreinato de D. Juan de Austria (1653-1656)", dins MOLAS, Pere (coord.), *Historia Social de la Administración Española*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas – Institución Milà y Fontanals, Barcelona, 1980, pp. 65-83.
- "El apoyo de Cataluña a don Juan de Austria en 1668-69 ¿la hora de la periferia?", *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 1, 1981, pp. 127-166.
- "El autogobierno perdido en 1652: el control por Madrid de la vida política en Cataluña durante el Virreinato de Don Juan de Austria (1653-1656)", *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 2, 1982, pp. 101-126.
- *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679)*, Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 1983.
- "El futuro de Cataluña: un sujet brûlant en las negociaciones de Münster", *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 19, 1999, pp. 95-116.
- "Memòria i identitat a la Catalunya del segle XVII: la construcció social del passat", *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 23, 2003, pp. 477-490.
- SERRA I PUIG, Eva, *La Guerra dels Segadors*, Bruguera, Barcelona, 1969.
- "Notes sobre l'esforç català a la campanya de Salses: juliol 1639, gener 1640", dins *Homenatge al doctor Sebastià García Martínez*, Publicacions de la Universitat de València, València, 1988, vol. 2, pp. 7-28.
- et al., *La revolució catalana de 1640*, Crítica, Barcelona, 1991.
- "Catalunya el 1640", *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 15, 1995, pp. 137-152.
- *La formació de la Catalunya moderna (1640-1714)*, Eumo, Vic, 2018.
- SERRA, Griselda, "Antecedents de la Guerra dels Segadors a Vilanova i la Geltrú. Una descripció mitjançant els llibres d'Actes", *Miscel·lània Penedesenca*, 13, 1990, pp. 277-314.
- SERRA, Griselda, "La Vint-i-quatre de guerra. Mesures del Consell de Cent en començar la guerra dels Segadors", Barcelona. Quaderns d'Història, 5, 2001, pp. 217-230.
- SIMON I TARRÉS, Antoni, "La revuelta catalana de 1640: notas para un estado historiográfico", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 25, 2, 1981, pp. 107-132.
- y VILA, Pep (eds.), *Cròniques del Rosselló: XVI-XVII*, Curial, Barcelona, 1998.
- *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999.
- (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Fundació Pere Coromines, Barcelona, 2003a.
- "Un 'alboroto católico': el factor religiós en la revolució catalana de 1640", *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 23, 2, 2003b, pp. 123-146.
- *Construccions polítiques i identitats nacionals: Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2005.
- "La història en l'estratègia política dels dirigents catalans per enderrocar Olivares. Encara sobre la Proclamación Católica", *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 27, 2007a, pp. 97-112.
- *Ecos catalans i hispànics de la caiguda de Barcelona el 1652*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2007b.
- *Pau Claris: líder d'una classe revolucionària*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2008.
- "La 'Jornada Real' de Catalunya que propicio la caïda del Conde Duque de Olivares", *Revista de Historia Moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 28, 2010, pp. 235-268.
- *Del 1640 al 1705: l'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea*, Publicacions de la Universitat de València, València, 2011.
- "Los desterrados catalanes en Italia durante la Guerra de Separación de Catalunya (1640-1652)", *Investigaciones Históricas: Época Moderna y Contemporánea*, 33, 2013, pp. 89-105.
- *La Bíblia en el pensament polític català i hispànic de l'època de la raó d'estat*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2016.
- *1640*, Rafael Dalmau, editor, Barcelona, 2019.
- SIVILLÀ, Magí, *Historia general del Principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdeña*, ed. Guillem Carreras i Albareda, Centre d'Història Contemporània de Catalunya, Barcelona, 2019.
- SOLÉ I SANABRA, Miquel, "Actuació de les municipalitats del Vallès Occidental en la revolució catalana de 1640: la Guerra dels Segadors", Biblioteca de la Caixa d'Estalvis de Sabadell, Sabadell, 1987.
- SOREL, Charles, *La defensa de los catalanes*, ed. María Soledad Arredondo, Tecnos, Madrid, 2001.
- TESTINO-ZAFIROPOULOS, Alejandra, "La conspiration d'Hyppolite d'Aragon en Catalogne. Une courtisane et ses complices dans la tourmente franco-catalane", dins PEREZ, Beatrice (ed.), *Ambassadeurs, Apprentis espions et Maîtres comploteurs. Les systèmes de ren-*

- seignements en Espagne à l'époque moderne*, PUPS, París, 2010, pp. 277-290.
- TORRES SANS, Xavier, "Dinasticismo y patriotismo en la Cataluña de la guerra de los Segadores: el testimonio de un zurrador barcelonés", dins FERNÁNDEZ ALBALADEJO, Pablo (ed.), *Monarquía, imperio y pueblos en la España moderna*, Caja de Ahorros del Mediterráneo- Universitat d'Alacant, Alacant, 1997, pp. 409-424.
- "Catalans de França o francesos de Catalunya? La identitat abans i després del tractat dels Pirineus (1659)", *Recerques: Història, Economia i Cultura*, 37, 1998, pp. 195-204.
- *La Guerra dels Segadors*, Eumo-Pagès, Vic-Lleida, 2006.
- "Nosaltres, els Macabeus: patriotisme català a la Guerra dels Segadors", dins ALBAREDA, Joaquim, et al., *Una relació difícil: Catalunya i l'Espanya moderna (segles XVII-XIX)*, Base, Barcelona, 2007, pp. 85-107.
- *Naciones sin nacionalismo: Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*, Publicacions de la Universitat de València, València, 2008.
- "Frailes y campesinos en la guerra de separación de Cataluña (1640-1660)", *Hispania*, LXXV, 249, 2015a, pp. 69-94.
- TORRES SANS, Xavier, "Eco profético y angelología política en la revuelta catalana de 1640", *e-Spania*, 21, 2015b, en línia: <http://journals.openedition.org/e-spania/24450>
- "De Tirlemont a Riudarenes: política y religión en la crisis hispánica de 1640", *Hispania Sacra*, LXIX, 139, 2017, pp. 221-231.
- VICENS VIVES, Jaume, *Notícia de Catalunya*, Destino, Barcelona, 1954.
- VIDAL, Jordi, *Guerra dels Segadors i crisi social: els exiliats filipistes (1640-1652)*, Edicions 62, Barcelona, 1984.
- "Guerra dels Segadors a la Vall d'Aran (1640-1643). Revolta popular i conflicte polític", dins SERRA, Eva, et al., *La Revolució Catalana de 1640*, Crítica, Barcelona, 1991, pp. 192-210.
- VILAR, Pierre, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Edicions 62, Barcelona, 1964.
- VILLANUEVA LÓPEZ, Jesús, *Política y discurso histórico en la España del siglo XVII: las polémicas sobre los orígenes medievales de Cataluña*, Servei de Publicacions de la Universitat d'Alacant, Alacant, 2004.
- ZUDAIRE, Eulogio, *El Conde-Duque y Cataluña*, CSIC, Madrid, 1964.